

EL MARC ECONÒMIC DE LA REVOLUCIÓ DE SETEMBRE, A REUS *

0. INTRODUCCIÓ

A mitjans del segle XIX Reus adquireix l'aspecte d'una ciutat moderna. La reforma urbana començada el 1855 en rectificar i empedrar el carrer de Monterols i fer el mateix amb la plaça del Mercadal el 1859 començava a alterar la imatge de la ciutat amb els seus carrers sense empedrar, que quan plovia es convertien en autèntics barrals. El 1856 s'inaugura la fàbrica de gas, que ben aviat substitueix l'oli en les il·luminacions públiques¹. Habitualment els artesans treballaven encara al carrer, el que donava un aire animat i alhora rústec a la població². La xarxa de comunicacions era precària, la més modernitzada era el ferrocarril de Reus a Tarragona i el començat el 1860, amb capital reusenc, de Reus a Montblanc per allargar-lo més tard fins a Lleida³.

1. EL MERCAT

La base del mercat continuava sent, de forma essencial, agrícola. La llistas de matèries cotitzades és prou clara i indica la permanència dels productes tradicionals, encara que per l'època de l'any no figurin en la primera de les llistes aportades els preus dels fruits secs. Els preus al mercat de Reus la primera quinzena de maig del 1858 eren⁴:

* Aquest article és un avenç d'un treball més ampli, sobre l'economia reusenca en el segle XIX, pel que he rebut una ajuda econòmica de la Societat «Redditis».

1. J. IGLÉSIES, *Güell i Mercader i el segon volum de Coses de Reus*, p. 23. Per la voluntat d'oferir la imatge d'una ciutat europea, vegeu el meu llibre *El Círcol. 125 anys d'una societat*, p. 101.

2. IGLÉSIES, *Op. cit.*, p. 25.

3. Idem, p. 24 i infra.

4. «Boletín oficial de la provincia de Tarragona», núm. 67, del 31 maig 1858, p. 3.

- Gra: Faneca de blat, 48 rals.
Faneca d'ordi, 23 rals i 25 cs.
Faneca de sègol, 28 rals i 50 cs.
Arrova de moresc, 21 rals.
Arrova de cigrons, 17 rals i 25 cs.
Arrova d'arròs, 22 rals i 27 cs.
- Liquids: Arrova d'oli, 42 rals.
Arrova de vi, 14 rals.
Arrova d'aiguarent, 32 rals.
- Carns: Lliura de vaca, 1 ral i 89 cs.
Lliura de moltó, 2 rals i 45 cs.
Lliura de porc, 3 rals i 43 cs.

El mercat se celebrava tradicionalment els dilluns sota els porxos de la plaça del Castell. A les darreries de febrer del 1868⁵ l'alcalde Rosselló vol traslladar el mercat de gra, fet que provoca les queixes de tots els assistents, tant dels comerciants de gra com dels de planters⁶. L'ajuntament reusenc decidí al mateix temps gravar amb un ral cada quintar de palla o de garrofes que s'introduïa a la ciutat. La mesura va valer la queixa de nombrosos veïns de Vila-seca, que es guanyaven la vida anant a vendre aquests productes a famílies reusenques i que denunciaren l'impost per il·legal⁷.

Al llarg del 1868 el mercat de Reus oferí les següents cotitzacions⁸, en què E. representa els escuts i Mil. les mil·lèsimes:

5. «Diario de Reus», 29-II-1868.

6. Idem, 3-III-1868.

7. Idem, 20-III-1868. La carta dels afectats que el diari reproduïx és datada el primer dia de març. El diari qualifica també l'impost d'injust i advoca per la seva derogació, ja que en darrer terme afecta els veïns de Reus.

8. Les dades estan tretes dels resums mensuals del mercat setmanal que omplia el mateix ajuntament per trametre al govern civil en uns fulls impresos. Cada resum porta la signatura de l'alcalde Rosselló. Els preus de setembre els he obtingut jo mateix fent la mitjana dels preus setmanals registrats en una llibreta que conté les cotitzacions del mercat de Reus entre 1864 i 1870. El mes de novembre el resum signat ja per l'alcalde Pàmies és idèntic totes les setmanes. A.H.M., Carpeta: «Precios de los frutos y articulos de primera necesidad 1850-1869». Un escut equivalia a 10 rals.

Cereals	Quartera blat		Idem sègol		Idem ordi		Idem cibada	
	E.	Mil.	E.	Mil.	E.	Mil.	E.	Mil.
Gener	9	600	6	100	4	150	3	000
Febrer	10	300	7	000	4	600	3	600
Març	10	000	7	000	4	680	3	600
Abril	10	000	7	000	4	800	3	600
Maig	10	000	7	000	4	650	3	600
Juny	8	360	6	160	4	450	3	240
Juliol	8	300	5	600	4	400	3	000
Agost	8	080	5	600	4	400	3	000
Setembre	7	800	5	300	4	225	3	000
Octubre	7	600	5	000	3	800	3	200
Novembre	7	600	5	000	3	800	3	200
Desembre	7	300	5	000	3	650	3	200

Llegums Quartera cigrons Quartera fesols

	Quartera cigrons		Quartera fesols	
	E.	Mil.	E.	Mil.
Gener	8	800	8	800
Febrer	8	800	9	400
Març	8	960	10	400
Abril	9	200	10	600
Maig	9	200	11	200
Juny	11	200	10	960
Juliol	10	000	10	000
Agost	10	000	9	280
Setembre	9	000	9	200
Octubre	9	000	9	400
Novembre	9	000	8	800
Desembre	9	000	9	250

Líquids Oli quartans Càrrega vi Càrrega aiguardent

	Oli quartans		Càrrega vi		Càrrega aiguardent	
	E.	Mil.	E.	Mil.	E.	Mil.
Gener	2	100	9	000	18	000
Febrer	2	200	9	000	20	000
Març	2	200	9	000	22	800
Abril	2	200	9	000	24	000
Maig	2	200	9	000	24	000

Líquids	Oli quartans		Càrrega vi		Càrrega aiguardent	
Juny	2	200	9	000	21	400
Juliol	2	200	9	000	21	000
Agost	2	200	9	000	19	800
Setembre	2	100	9	000	20	000
Octubre	2	000	9	000	20	000
Novembre	2	000	9	000	20	000
Desembre	2	000	9	000	20	000

Carns i cera	Carnissera vaca		Carnissera corder		Arrova cera	
	E.	Mil.	E.	Mil.	E.	Mil.
Gener	0	538	0	672	19	500
Febrer	0	538	0	672	19	500
Març	0	538	0	672	19	500
Abril	0	538	0	672	19	500
Maig	0	538	0	672	19	500
Juny	0	538	0	672	19	500
Juliol	0	538	0	672	19	500
Agost	0	538	0	672	19	500
Setembre	0	538	0	672	19	500
Octubre	0	538	0	672	19	500
Novembre	0	538	0	672	19	500
Desembre	0	538	0	672	19	500

Aquests eren els preus i els productes del mercat d'incidència comarcal. Per altra part, Reus actuava encara com a centre reconegut de cotització i fixació de preus. Els resultats eren publicats cada dimarts pel «Diario de Reus». L'únic dia que mancaren fou el dimarts següent als fets de setembre de 1868.

Com a mostra de la importància d'aquest moviment copio les cotitzacions dels productes embarcats els dies 6 d'abril i 28 de setembre del 1869⁹. Els preus van expressats en duros i assenyalo la mesura de cada producte per la difícil unificació:

9. Les dades de la cotització del 6 d'abril a «Diario de Reus», del 7-IV-1868, les del 28 de setembre a idem del 29-IX-69.

Producte	Mesura	Preu 1	Preu 2
Aiguardent de 35°	«Jerezana»	100	74
» holanda de 19,5°	Catalana	52	42
» refinat de 25°	»	67	51
» refinat de 33,75°	»	91,5	68
Vi per llevant	»	27 a 28	27 a 28
Vi per Montevideo	»	29,5 a 30	29 a 30
Vi per Brasil	Portuguesa	46 a 48	47 a 48
Vi dolç del Priorat	Pipa de castanyer	39 a 40	39 a 40
Ametlla esperança gra	Bóta indiana	22,25	18
Ametlla mollar amb closca	Quartera i 1/2	22,25	8
Avellana per Amèrica	Quartera i 1/2	6 a 6,5	5,75
Aveallna per Anglaterra	Quartera i 1/2	6,5	6,5

2. ELS GREMIS

L'estructura gremial es trobava en plena davallada. De totes maneres en la convocatòria del 1868 per les eleccions de síndics són convocats setanta-vuit grups gremials, tan dispersos i d'espai de contingut tan ambivalents com orxaters, venedors de pernil, notaris, cafeters, metges o «especuladors en grans»¹⁰. Una crida feta en el mes de desembre del mateix 1868, pel «Círculo de amigos de la clase obrera de Reus» la signen¹¹: teixidors, velers, sabaters, tintorers, soquers, teixidors de borres, fusters, espartenyers, boters, rajolers, forners, pagesos, serrallers, guanteros i assaonados. La llista, també llarga i no sempre prou explícita, demostra la permanència, si més no, dels oficis tradicionals i la resistència a la desaparició de les diferents branques tèxtils.

Es dona una florida de les societats de mútua protecció, algunes d'arrels força reculades i d'altres de nova formació. Així, el 1859 Salvador Balada i Francesc Salvat impulsen «La humanidad», que coneix un cert èxit, com ho demostra el fet que sis anys més tard, el 1865, reediten les ordenances¹². El gener del 1864 s'installa a Reus una societat de pagesos que anirà evolucionant d'acord amb el moment po-

10. Idem, 12-V-68.

11. Idem, 20-XII-68.

12. «Reglamento para el régimen de la sociedad de seguros mutuos, titulada La humanidad», 16 pp., impremta Vda. i fill de Sabater, Reus, 1859. Idem, 16 pp., impremta Narcís Roca, Reus, 1865.

lític, i el 1870 es converteix en la germanat «La fraternidad agrícola»¹³. El 1851 s'aprova la germanat de la Mare de Déu del Carme¹⁴, el 1859 es reforma la de la Misericòrdia, fundada el 1788¹⁵, el 1870 la de Sant Salvador d'Horta, fundada el 1756¹⁶, i encara se'n podrien esmentar moltes més, com les de Sant Magí, Sant Josep, Sant Joaquim i Santa Anna, Sant Joan de la Creu, Sant Pere Apòstol o la de Sant Isidre i Santa Llúcia¹⁷.

3. LA INDÚSTRIA

El desconeixement de la història de la indústria reusenca és quasi total. El 1850 hi havia dinou indústries dedicades als filats de cotó, que en total ocupaven 553 operaris. Cal tenir en compte, però, que sols quatre superaven els vint-i-cinc treballadors i tan sols dues superaven el centenar; la «Sociedad reusense» en tenia 121 i «Matias Vila, Prat y C.» 223, i únicament aquesta darrera utilitzava les selfactines. En conjunt, tenen 23.531 fusos i sols cinc de les indústries en superen el miler. De nou l'empresa que comanda Macià Vila en té per ella sola 4.550 als quals cal sumar els 3.124 fusos de les selfactines¹⁸. Graell facilita una altra estadística del 1850 referent a les indústries tèxtils no cotoneres i en cita quaranta-set amb més de dos telers i 1.690 telers dispersos, fet que mostra la continuïtat del treball domiciliari. En total sumen 3.521 telers de diversa mena i 4.700 operaris. Com en el cas anterior, sols set fàbriques superen el centenar d'operaris. Els capdavanters són els tallers de «Canals, Pàmies i Huguet» amb 340 i, com abans, «Matias Vila, Prat y C.» amb 650¹⁹.

13. «Ordenanzas de la hermandad de la fraternidad agrícola», impremta de Tosquellas i Zamora, 19 pp., Reus, 1870.

14. «Ordenanzas de la pia hermandad de N. S. del Carmen», impremta J. M.ª Vidal, 15 pp., Reus, 1868.

15. «Reglamento de la hermandad de la purisima virgen de Misericordia de la ciudad de Reus», impremta de José Generés, 16 pp., Reus, 1859.

16. «Hermandad de San Salvador de Horta, antes Beato Salvador de Horta. Fundada en 1756, renovada en 1847, 1861 y refundida en 1870», impremta de Tosquellas y Zamora, raval de santa Anna, 34, 22 pp., Reus, 1870.

17. Els seus reglaments es poden trobar a l'AHMR, Carpeta «Reglaments s. XIX».

18. Guillermo GRAELL, *Historia del fomento del trabajo nacional*, Barcelona, 1911, pp. 456-457. Per la figura de M. Vila vegeu Pere BENAVENT DE BARBERÀ, *Macià Vila Mateu*, Reus, 1966, Rosa de Reus, vol. 36, 121 pp.; E. LLUCH i E. GIRAL, *L'economia de la regió de Tarragona*, Banca Catalana, 1968, p. 45, exageren el paper de Vila en atribuir-li tota la seva indústria a títol personal, quan de la lectura del llibre anterior es dedueix bastant la seva intervenció com a home de palla; C. CALLEJA i J. VILA, a *La economía de la ciudad de Reus y del Campo de Tarragona*, Reus, 1967, p. 174, s'obliden pràcticament del període.

19. *Op. cit.*, pp. 585-586.

Segons Vicens, el 1842 Reus era, juntament amb Barcelona i Manresa, l'única població de Catalunya on encara es mantenia viva la indústria tèxtil de la seda²⁰, de la qual no he trobat dades per als anys seixantes.

El 1861 un reusenc nostàlgic i poc amic de les noves indústries tèxtils escrivia: «hoy día nuestras industrias sedera, algodонера y linera constantemente vencen la competencia nacional y extranjera introduciendo innovaciones las más difíciles en sus artefactos, para no quedar rezagados»²¹. Xovinisme a part, el text demostra la bona voluntat dels industrials per estar al dia. La indústria tèxtil, que pren increment en ensorrar-se cap al 1835 la de l'aiguardent, dóna feina als obrers que per culpa de la naixent crisi es troben parats. La nova indústria ocupa també als immigrants procedents de les properes zones agràries²².

La situació de la indústria preocupava tothom. Tres obrers teixidors, Sebastià Morlans, Marià Grases i Josep Pàmies, escriuen un llarg «Proyecto para el mejoramiento de la industria algodонера en Cataluña y de la clase obrera que á ella se dedica»²³. El treball comença amb la lamentació: «La situación por que atraviesa en Cataluña la industria general y en particular la perteneciente al ramo del tejido dista mucho de ser próspera, ni siquiera normal. Consecuencia inmediata de este mal estado de la industria, los millares de obreros que en ella libran su subsistencia y las de sus familias, vegetan entre un presente inestable lleno de afanes y miseria, y un porvenir oscuro que amenaza con peligros mayores todavía». El propòsit dels tres redactors és analitzar les relacions obrers-patrons i les seves implicacions en la crisi, per trobar el camí que faciliti el «necesario desarrollo progresivo de la industria nacional». Sembla prou clar que aquí la paraula nacional va referida, per primera vegada en la premsa reusenca, a Catalunya²⁴. El primer problema del ram tèxtil fóra que tota modificació del mercat cau damunt els obrers quan és negativa, ja que són ells els qui en reben les conseqüències de forma provocada o accidental. És l'obrer el qui s'ha de sacrificar cobrant menys per abaratir el producte

20. VICENS VIVES, *Industrials i polítics*, p. 54.

21. *Reus, su pasado y su porvenir*, p. 11.

22. *Idem*, p. 14.

23. «Diario de Reus», 15-IX-1968.

24. A part del títol, unes línies més amunt parlava de la «clase obrera de Cataluña», i en la resta del text es refereix sempre al Principat. Per l'estat de la qüestió nacional a Reus en aquells moments i la seva posterior evolució vegeu Pere ANGUERA, *La consciència nacional a Reus en els segles XIX i XX*, Reus, 1978, 24 pp.

i fer-lo compatible amb el que s'importa de l'estranger, fins al punt que «en determinados centros fabriles, un obrero, trabajando continuamente y con las mayores condiciones de laboriosidad y aptitud, no gana lo suficiente para atender a su subsistencia». El fet és greu, perquè el creixement no és harmònic i perquè obliden que el progrés no es pot produir, segons les seves paraules, fent més economies, sinó amb més esforç. Maltractant l'obrer sols se l'incita a formar «coaliciones» cada vegada més influents i poderoses que poden arribar a frenar la indústria amb la seva radicalització. La proposta del projecte té cinc punts: a) creació en cada centre fabril català d'una comissió mixta amb autoritat per a resoldre tots els problemes entre treballadors i empresaris; b) creació d'una junta mixta que establiria el salari just per cada classe de treball; c) conformitat de tots que en cas de faltar a l'acord es podria recórrer als tribunals ordinaris; d) sempre que la majoria de la comissió ho cregui oportú podran ser revisats els salaris, i e) la forma d'elegir els membres del comitè mixt i el seu reglament es deixa a l'arbitri dels qui hi vulguin cooperar. El problema radica en el fet que l'industrial pugui rebaixar els salaris a la seva conveniència, ja que així no es preocupa de modernitzar la tècnica, ni la maquinària. La proposta la fan davant l'estímul i exemple de Reus, on funciona des del 1855 i amb plena satisfacció de tothom la junta mixta i la renovació de salaris.

4. LA «INDUSTRIAL HARINERA»

Els papers de les indústries de l'època s'han perdut en incendis o rapinyades de drapaires o bé dormen en el son dels corcons en algun racó familiar. Sigui com sigui, l'accés hi és interdit. Les úniques dades que he aconseguit es refereixen a la «Industrial harinera», que fou constituïda el 1857 amb un capital d'un milió de rals distribuït en dues mil accions, és a dir, amb un valor de cinc-cents rals cada una. Segons el paper fundacional es creava per un període de trenta anys prorrogables a voluntat dels accionistes, i, si més no, es mantingué més o menys activa fins a principis del segle xx. En el moment de la seva constitució es nomenà director interí Pere Sotorra i Soler i secretari Josep d'Homdedeu. L'objecte de la societat era «reducir a polvo por medio de molino movido a vapor toda clase de trigo, y de perfeccionar harinas sin perjuicio de triturar o pulverizar otros granos». Es pretén poder abastir a la població de Reus i a la dels llogarrets i viles limítrofes. La junta primera, a part dels esmentats, estava constituïda per Joaquim Bar-

trina i Torruella com a sub-director, A. Plana, Joaquim Ardèvol, J. Andreu, E. Camps, A. Martorell, T. Espinàs, C. Roig, J. Ortega i S. Pàmies. Es fa constar en l'escriptura que el director de l'empresa ha de tenir un mínim de 125 accions²⁵. El 1866 la situació de l'empresa era la següent: tenia 696.000 rals de capital realitzat i 304.000 per realitzar. El valor del seu edifici social, les màquines, les eines de treball i els mobles es valorava en 1.510.872 rals amb 79 cèntims. El fons de reserva ascendia a 20.318 rals amb 18 cèntims. El crèdit era de 334.799 rals i 79 cèntims i el deute de 846.126 rals amb 48 cèntims. Tenia a més dipositats al banc de Reus 500 rals en valors. Les despeses d'administració eren 36.752 rals amb 68 cèntims i els beneficis de 61.057 rals amb 26 cèntims²⁶.

5. EL BANC DE REUS

L'entitat econòmica més important i documentada del moment és el banc de Reus, que espera encara qui en faci un estudi rigorós aprofitant tot l'embalum de la seva documentació. El banc de Reus havia estat declarat constituït pel decret del 4 de juny del 1863 amb un capital nominal de dos milions i mig de rals²⁷. Els fundadors en foren Macià Vila, Josep Maria Pàmies, Pere Òdena i Pujol, Josep Montaner, Tomàs Lletget i Cailà i Tomàs Grau i Lletget²⁸. Sánchez-Albornoz destaca que Reus sigui, juntament amb Còrdoba, l'única ciutat no litoral que crea un banc en la zona de Llevant, i creu que bona part del capital fundacional provenia dels estalvis fets pels «cosecheros» i afegeix que «sólo por la afluencia de capitales de esta naturaleza se explica que se erigieran dos bancos de emisión en localidades tan próximas una de otra, pertenecientes inclusive a una misma provincia, como los de Tarragona y Reus»²⁹. La hipòtesi no la crec certa, ja que per

25. «Estatutos y reglamento de la sociedad anónima titulada La industrial harinera, aprobados por su magestad por real decreto de 26 de enero de 1857», imprenta Vda. e Hijo de Sabater, Reus, 1857, 28 pp.

26. Còpia d'una enquesta contestada el 10 de març del 1867 amb dades del 31 de desembre del 1866. Aquí es diu que la data d'autorització és el 22 d'abril del 1859. AHM., Carpeta «Industrial harinera».

27. Nicolás SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Las bancas y las sociedades de crédito en provincias. 1856-1868*, a «Moneda y crédito», núm. 104, març del 1868, pp. 39-68, p. 44. Francesc Cabana diu erròniament que fou creat el 1874, confonent la reforma de la societat amb la seva constitució. Vegeu: *La banca a Catalunya*, Ed. 62, Barcelona, 1965, p. 100. Interinament podeu consultar el meu article *El Banc de Reus com a banc emissor: 1863-1874*, a «Quaderns d'Història Tarraconense, II», pp. 171-188.

28. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *loc. cit.*, p. 44, nota 26. Sánchez Albornoz anomena erròniament a Òdena, Ondena; a Lletget, Lletgel, i a Grau, Gran.

29. *Idem, loc. cit.*, p. 56.

exemple el més conegut dels fundadors, Macià Vila, no tenia res a veure amb les explotacions agrícoles³⁰. Els altres no estan tan documentats, però de tota manera, per les escasses referències, semblen més vinculables al comerç que no a l'agricultura. Contra l'opinió de l'illustre historiador, crec més sorprenent la constitució d'un banc a Tarragona que a Reus. El que queda clar és la vinculació del banc, si més no dels seus promotors, amb l'élite de la revolució de setembre³¹. El dret d'emissió de bitllets el va perdre el banc l'any 1874³².

El banc fa constar des del primer moment les dificultats que se li plantejaven per al seu triomf en voler crear un banc d'emissió en una ciutat on era molt poc conegut el crèdit mercantil i on a més la creença que no s'assolirien els mitjans necessaris havia allunyat possibles col·laboradors. Amb tot, el juliol del 1863 es posaven en circulació els bitllets emesos pel banc, que donaren un producte líquid del 5 %³³. En el primer balanç del banc, la junta informa que s'han descomptat 328 documents, primer al 6 % i després, per força major, el 7 %, i que sols se n'ha rebutjat un 2 %, i afirma que respecte a «la circulación de billetes, no deja de ser satisfactoria la cifra que representa³⁴ si se atiende que era en esta plaza completamente nuevo el conocimiento del papel moneda. Los señores accionista habrán observado como cada día se estiende más este fácil y cómodo medio de verificar los pagos»³⁵.

Els embats de la política incidiren directament damunt el banc, i per això els responsables se'n queixaren en cada memòria semestral. El creixement quedà obturat, a causa de l'escassa mobilitat comercial, que arribà a la paralització total en el mes de gener del 1866; la junta del banc per combatre el risc incrementà la reserva metàl·lica³⁶. Els

30. Vegeu BENAVENT, *Op. cit.*

31. El banc sofrí diversos canvis d'estructura fins a la seva desaparició el 1931. Vegeu «Banco de Reus de descuentos y préstamos. Estatutos y reglamento», impremta Vda. Torroja, Reus, 1887, 77 pp., i «Banco de Reus de descuentos y préstamos. Estatutos», impremta Vda. Torroja, Reus, 1894, 40 pp.

32. G. TOSTELLA CASARES, *La evolución del sistema financiero español de 1856 a 1868*, a «Ensayos sobre la economía española a mediados del siglo XIX», Banco de España, Madrid, 1970, pp. 17-145, p. 19. Tortella diu també que és l'any 1863 el de la fundació del banc i dona un capital fundacional arrodonit en 0,6 milions de pessetes, p. 87.

33. «Banco de Reus. Memoria leída en la junta general de accionistas celebrada el día 15 de mayo de 1864», impremta de Juan Muñoa, 12 pp., Reus, 1864, p. 3.

34. Se n'havien emès per un valor de 3.000.000 de rals i en tancar l'exercici sols quedaven en caixa 1.986.800, *Op. cit.*, p. 8.

35. *Op. cit.*, p. 4.

36. «Memoria leída en la junta general de accionistas del Banco de Reus, el día 27 de mayo de 1866. 5.ª época semestral», impremta de Juan Muñoa, 12 pp., Reus, 1866, p. 3.

directius no defalliren. El 18 de febrer del 1865 el banc havia fet una instància demanant autorització per a crear una caixa d'estalvis, que els fou refusada. La tornaren a demanar el 28 de maig del 1866 recordant que no n'existia cap a Reus. El que es pretenia era, com diu la paternalista sol·licitud, «hermanar en un mismo establecimiento y bajo idéntica dirección los intereses del comercio con los de la clase jornalera, que, siendo tan numerosa en esta ciudad y comarca, carece sin embargo de tan moralizadora institución. Excusado es demostrar (...) las ventajas económico-sociales de semejante consorcio de interés entre las clases acomodadas y los que no por vivir ajenos al movimiento especulador son menos dignos de atención y solicitud»³⁷. La segona instància la signen Pere Òdena, Pere N. Gay, Jaume Prius, Tomàs Lletget, Antoni Viñas, Joaquim Bartrina, Josep Bertomeus, Josep Boada i Salvador Casas³⁸. El 1867 s'informa als accionistas que «considerando momentáneo y poco estable todavía el curso total de los billetes» no se n'ha incrementat encara l'emissió, tot esperant un moment més propici³⁹, tot i que segons el balanç no queda ja en la caixa cap bitllet de la primera emissió⁴⁰. La crisi es va superant i es refà el moment comercial que havia estat molt lànguid, producte de l'escàs moviment, «han afluído, diuen, a nuestras arcas en los diversos ramos que el Banco abraza, sumas importantes que han debido permanecer improductivas por falta de aplicación á operaciones»⁴¹, que deixa clar l'estat de paüra i de retraïment del capital. Malgrat tot, creix la confiança en el banc que s'esforça per trobar una sortida per al capital que li és confiat⁴².

La vinculació i simpatia, ja assenyalada, dels directius bancaris pels nous corrents ideològics queden clares en la novena memòria del banc⁴³: «los graves acontecimientos políticos, indicados hace tiempo y vigorosamente llevados a cabo a mediados de setiembre vinieron naturalmente á apartar de los negocios la atención general, paralizando las operaciones á que se dedican especialmente las sociedades de crédito». Malgrat tot, i la frase és ben expressiva, «si como es de

37. *Op. cit.*, pp. 9-10.

38. *Idem*, *idem*.

39. «Memoria leída en la junta general de accionistas del Banco de Reus el día 26 de mayo de 1867, 7.ª época semestral», impremta de Juan Muñoa, 8 pp., Reus, 1867, p. 4.

40. *Op. cit.*, p. 7.

41. *Op. cit.*, p. 3.

42. «Memoria de la novena época semestral» a «Diario de Reus», del 6-VI-1868.

43. *Idem* de la dècima a «Diario de Reus», 31-XII-1868.

esperar la situación se consolida y los negocios, moviéndose en más anchos círculos, emprenden de nuevo y con mayor impulso su marcha salvadora» hi ha sobrats motius de confiança. S'ha demanat al govern que tal com va aprovar la Junta Revolucionària provincial el 21 d'octubre se suprimeixi el càrrec de comissari regi, que ostentava el marquès de la Ensenada, que ja no firma la memòria, o que com a mínim se li rebaixi el sou a 6.000 rals anuals. Per altra banda s'està treballant en la caixa d'estalvis, ja autoritzada per la Junta Revolucionària local. El banc ha subscrit també accions de les emeses pel govern provisional per cobrir l'emprestit. A despit de l'eufòria, durant els primers mesos que segueixen a la revolució, tots els negocis i els del banc en particular varen restar aturats⁴⁴ i han estat de menys valor que en els exercicis anteriors. El banc salvà l'entrebanc gràcies a la supressió per part del govern del comissari regi, que significa un estalvi de 20.000 rals a l'any. El 4 de gener del 1869 obre la caixa popular que obté una favorable acollida, accepta la contaduria municipal per un mòdic estipendi i deixa a l'ajuntament de Reus i a les altres localitats de la comarca els diners necessaris per a redimir la quota de les quintes. La junta del banc creu que «se hace un deber en tributar un homenaje de respeto y estimación a la memoria de tan celoso compañero (Francesc Casas i Martí), quién aún momentos antes de su desgraciado fin, había acudido al banco a desempeñar los deberes de su cargo» com a membre de la junta⁴⁵. A finals del 1869 reconeixen que la gestió ha estat difícil a causa del «triste estado de agitación política en que se encuentra el país hace largo tiempo». Malgrat tot, els «graves acontecimientos que han tenido lugar en el curso de este período» no han malmés la confiança en el banc, però sí que n'han obturat les operacions⁴⁶. En aquest darrer període es van deixar de nou el 24 d'abril a l'ajuntament els diners necessaris per a alliberar tota la població de les quintes, i l'1 d'octubre es deixaren 200.000 rals a la Junta Revolucionària, que li salvaren la situació⁴⁷.

44. Idem de la undècima a «Diario de Reus» del 12-VI-1869.

45. Per la mort tràgica dels germans Casas, vegeu FORT, *Anales de Reus*, vol. V.

46. «Memoria leída en la junta general de accionistas del Banco de Reus el 28 de noviembre de 1869, 12 época semestral», impremta de Juan Muñoa, 8 pp., Reus, 1869, p. 3.

47. Idem, p. 4. Pels alliberaments de quintes vegeu Núria SALES, *Servei militar i societat a l'Espanya del segle XIX*, a Recerques, 1, Apèdix II, pp. 169-170. Pel funcionament anterior de les quintes a la zona podeu veure també «Colección de las disposiciones más notables del gobierno de la provincia de Tarragona para la mejor administración de la misma desde 23 de abril de 1861», Tarragona, 1862, pp. 151-160, on dona les normes per l'allistament i les execucions.

Gràcies a l'edició de les seves memòries semestrals pot ser ara conegut el moviment econòmic del banc de Reus. El buidat d'aquella documentació permet establir els següents quadres referents a les partides bancàries més notables⁴⁸:

Quadre I. *Cartera, en rals.*

	Fins al 30-IV-64	Del 30-IV-65 a 31-X-65
Ingrés	22.770.977,77	19.018.674,96
Sortida	19.101.484,38	18.183.074,44
Saldo	3.669.493,39	4.477.913,66
	De l'1-XI-65 a 30-IV-66	Del 30-IV-66 a 31-X-66
Ingrés	19.114.126,76	18.192.045,65
Sortida	18.689.586,67	19.153.952,03
Saldo	4.902.453,75	3.940.547,37
	Del 31-X-66 a 30-IV-67	De l'1-XI-67 a 30-IV-68
Ingrés	18.105.740,80	16.698.797,42
Sortida	18.050.786,28	17.347.620,30
Saldo	3.995.501,89	3.033.103,42
	De l'1-V-68 a 31-X-68	De l'1-XI-68 a 30-IV-69
Ingrés	15.767.173,60	14.688.324,22
Sortida	16.049.263,63	14.275.930,91
Saldo	2.751.013,39	5.187.640,70
	De l'1-V-69 a 31-X-69	
Ingrés	12.994.197,12	
Sortida	13.279.677,97	
Saldo	4.902.159,85	

48. Per l'elaboració de totes les dades següents a més dels opuscles citats a les notes 33, 36, 39, 42, 43, 44 i 46 utilitzo «Memoria leida en la junta general de accionistas del Banco de Reus el dia 26 de noviembre de 1865. 4.ª época semestral», impremta de Juan Muñoa, Reus, 1865, 7 pp., i «Memoria leida en la junta general de accionistas del Banco de Reus, el dia 25 de noviembre de 1866. 6.ª época semestral», impremta Juan Muñoa, Reus, 1866, 7 pp.

Quadre II. *Caixa, en rals.*

	Fins a 30-IV-64	Del 30-IV-65 a 31-X-65
Ingrés	32.305.255,89	21.478.584,93
Sortida	29.867.644,18	21.543.774,38
Saldo	2.437.611,71	2.362.363,19
	De l'1-XI-65 a 30-IV-66	Del 30-IV-66 a 31-X-66
Ingrés	29.338.702,72	26.531.843,49
Sortida	29.640.060,80	27.007.841,03
Saldo	2.061.005,11	1.585.007,57
	Del 31-X-66 a 30-IV-67	De l'1-XI-67 a 30-IV-68
Ingrés	26.220.810,68	25.688.350,42
Sortida	25.566.228,68	25.567.934,46
Saldo	2.239.589,59	1.448.316,78
	De l'1-V-68 a 31-X-68	De l'1-XI-68 a 30-IV-69
Ingrés	22.837.450,74	24.492.427,44
Sortida	23.847.189,56	24.081.929,74
Saldo	438.577,96	1.429.075,66
	De l'1-V-69 a 31-X-69	
Ingrés	25.633.527,93	
Sortida	25.577.891,84	
Saldo	1.486.711,75	

Quadre III. *Comptes corrents, en rals.*

	Fins al 30-IV-64	Del 30-IV-65 a 31-X-65
Ingrés	13.094.997,87	7.234.075,95
Sortida	12.674.760,64	7.387.951,38
Saldo	420.237,23	487.149,25
	Del 31-X-65 a 30-IV-66	Del 30-IV-66 a 31-X-66
Ingrés	5.846.171,69	5.592.224,43
Sortida	5.467.198,75	5.921.963,67
Saldo	866.122,19	536.382,95

	Del 31-X-66 a 30-IV-67	De l'1-XI-67 a 30-IV-68
Ingrés	5.826.418,82	6.396.779,31
Sortida	5.137.245,—	6.424.139,52
Saldo	1.225.556,72	1.144.538,60
	Del 30-IV-68 a 31-X-68	De l'1-XI-68 a 30-IV-69
Ingrés	6.651.370,91	6.223.358,82
Sortida	7.323.891,63	5.716.867,19
Saldo	472.067,63	978.559,51
	De l'1-V-69 a 31-X-69	
Ingrés	7.468.088,28	
Sortida	7.533.953,69	
Saldo	912.694,10	

El més notable és la linealitat dels saldos, el més oscil·lant és el dels comptes corrents, i la profunda caiguda en el mes de setembre del 1868 de les tres formes d'operació, i tant, o més, sorprenent és la seva immediata recuperació, que es pot interpretar alhora com una prova de confiança en el banc i en el nou règim⁴⁹. Altres activitats del banc es es poden resumir així:

Període	Beneficis	Dividens	Diner emès a caixa
Fins al 30-IV-64	105.170,65	84	1.986.800
30-IV-68 a 30-X-65	108.011,20	75	1.797.900
31-X-65 a 30-IV-66	73.514,41	60	1.204.300
30-IV-66 a 31-X-66	89.095,59	65	876.000
31-X-66 a 30-IV-67	76.327,28	60	000.000
1-XI-67 a 30-IV-68	74.066,61	75	162.800
30-IV-68 a 30-X-68	4.877,34	60	554.000
1-XI-68 a 30-IV-69	97.775,92	65	667.200
30-IV-69 a 31-X-69	88.251,50	65	775.800

49. Ambdós sentiments es respiren a les memòries. El baix índex del banc no ha d'estranyar a causa de la seva acció d'àmbit reduïdament localista i el seu baix capital. El mateix any en què es creava el banc de Reus amb un capital de 2,5 milions de rals, a Barcelona es fundava el banc català de crèdit territorial amb un capital de 50 milions. Cfra. Pere VOLTES, *La banca barcelonesa de 1840 a 1920*, Institut municipal de història de Barcelona, vol. XII, 355 pp., Barcelona, 1963, p. 57.

Per veure'n millor la importància es pot comparar el moviment del Banc de Reus amb la resta de bancs emissors dels Països Catalans i amb el central de l'estat, mirar-ne la proporcionalitat del metàl·lic, els bitllets en circulació, els comptes corrents i els crèdits a curt termini.

Capital desembutxat pels bancs emissors, el 31 de desembre en milers de pessetes.

	Balear	Barcelona	Reus	Tarragona	España ⁵⁰
1863	—	5.000	625	—	30.000
1864	1.000	5.000	625	1.250	40.659
1865	1.000	5.000	625	1.250	50.000
1866	1.000	7.500	625	1.250	50.000
1867	1.000	7.500	625	1.250	50.000
1868	1.000	7.500	625	1.250	50.000
1869	1.000	7.500	625	1.250	50.000
1870	1.000	7.500	625	1.250	50.000
1871	1.000	7.500	625	1.250	50.000
1872	1.000	7.500	625	1.000	50.000
1873	1.000	7.500	625	750	50.000

Capital el 31 de desembre en milers de pessetes.

	Balear	Barcelona	Reus	Tarragona	España ⁵¹
1863	—	6.288,7	150,9	—	31.049,1
1864	533,6	7.890,7	236,8 (b)	592,4	19.728,2
1865	1.010,7 (a)	9.548,2	322,7 (a)	370,1	27.361,7
1866	649,6	30.692,5	231,7 (c)	172,0	21.582,3
1867	912,8	29.033,7	281,8 (b)	291,9	29.530,4
1868	653,4	26.510,2	331,9 (b)	246,5 (c)	20.631,6
1869	447,9	40.541,3	382,0 (b)	330,8 (b)	26.082,0
1870	440,6	54.419,7	432,1 (b)	415,1 (b)	73.132,8
1871	611,9	46.779,9	482,2 (b)	499,6 (a)	101.910,6
1872	974,3	58.630,0	532,5 (d)	499,6 (e)	53.985,5
1873	1.001,9	33.755,8	299,2 (d)	499,6 (e)	31.754,5

50. Cfra. Banco de España: «Ensayos sobre la economía...», pp. 267-269.

51. Idem, pp. 270-272. a, Juliol. b, Interpolat linealment. c, Febrer de l'any següent. d, Abril de l'any següent. e, Per falta de dades es considera constant.

Bitllets en circulació el 31 de desembre en milers de pessetes.

	Balear	Barcelona	Reus	Tarragona	Espanya ⁵²
1863	—	8.921,0	227,2	—	68.303,9
1864	767,4	12.850,8	277,6 (b)	119,0	71.786,8
1865	767,4 (a)	13.373,0	328,1 (a)	140,5	61.879,9
1866	748,5	19.513,7	343,9 (c)	190,2	44.590,9
1867	942,5	21.222,6	400	354,4	49.406,5
1868	1.438,1	20.957,2	424,7 (b)	264,7 (c)	55.127,6
1869	983,7	19.634,3	449,4 (b)	283,2 (b)	53.094,1
1870	1.173,9	20.146,6	474,1 (b)	301,8 (a)	61.141,0
1871	1.739,2	21.272,3	498,8 (b)	289,8 (b)	79.551,0
1872	2.899,9	21.408,3	523,7 (d)	277,8 (b)	68.149,0
1873	2.837,9	19.611,3	438,1 (d)	265,8 (e)	54.964,3

Comptes corrents el 31 de desembre en milers de pessetes.

	Balear	Barcelona	Reus	Tarragona	Espanya ⁵³
1863	—	6.757,1	146,2	—	56.817,3
1864	305,1	4.934,8	225,1 (b)	87,0	22.124,7
1865	275,2 (a)	7.472,3	304,1 (a)	108,1	22.238,0
1866	534,1	16.909,2	185,8 (c)	87,7	17.977,8
1867	936,5	19.934,6	201,2 (b)	151,0	47.360,2
1868	571,6	16.601,5	216,8 (b)	235,4 (e)	28.797,9
1869	315,1	20.627,5	232,3 (b)	266,1 (b)	40.612,1
1870	495,7	26.026,2	247,8 (b)	296,8 (b)	78.281,3
1871	698,4	32.095,6	263,3 (b)	327,7 (a)	75.732,7
1872	522,2	30.224,0	279,2 (d)	327,7 (f)	62.471,2
1873	478,7	19.092,3	292,9 (d)	327,7 (f)	43.733,3

52. Idem, pp. 273-275. a, El 31 de juliol. b, Per manca de dades mitjana dels anys anterior i posterior. c, Febrer de l'any següent. d, Abril de l'any següent.

53. Idem, pp. 276-278. a, El mes de juliol. b, Interpolat linealment. c, Febrer de l'any següent. d, abril de l'any següent. e, Febrer del 1869. f, Per falta de dades es considera constant.

Crèdits a curt termini el 31 de desembre en milers de pessetes.

	Balear	Barcelona	Reus	Tarragona	Espanya ⁵⁴
1863	—	15.450,1	766,1	—	113.350,8
1864	1.891,8	10.753,6	1.009,9 (b)	753,8	139.687,7
1865	2.620 (a)	14.458,5	1.253,7 (a)	618,2	136.157,0
1866	2.575,5	9.060,7	998,7 (c)	586,7	106.072,0
1867	2.768,1	14.659,7	1.080,1 (b)	529,8	116.819,5
1868	2.886,1	19.667,7	1.161,5 (b)	835,6 (c)	128.170,0
1869	2.661,1	14.983,8	1.242,9 (b)	761,0 (b)	143.284,3
1870	3.509,8	12.406,6	1.324,3 (b)	686,4 (b)	142.756,3
1871	4.678,4	27.601,4	1.405,7 (b)	611,8 (a)	152.590,8
1872	6.678,4	15.087,8	1.487,5	611,8 (e)	166.286,5
1873	6.283,3	12.796,4	1.530,9 (d)	611,8 (e)	138.966,0

L'interès per la consecució d'un banc propi s'entén perfectament així com el desig del seu èxit si es té en compte que en aquell moment Reus sols disposava d'una institució bancària, la sucursal d'àmbit provincial però domiciliada a la ciutat del «Banco hipotecario español de crédito» dirigida des del 1862 per Antoni Sedó⁵⁵.

6. ELS FERROCARRILS

El capital reusenc es dedicà a invertir, seguint l'esquer del moment, en els ferrocarrils. La companyia del ferrocarril de Reus a Tarragona fou creada per l'acord dels banquers francesos Hippolyte Destrem i Alexandre Mallet amb un grup d'empresaris reusencs; la companyia enllestí els 15 quilòmetres el 1856. Després decidí prolongar la línia fins a Lleida passant per Montblanc. A Lleida havia d'enllaçar amb la línia de Saragossa a Barcelona. Aquest projecte trobà el suport econòmic de la «Compañía general de crédito». El 1862 es constituïa

54. Idem, pp. 279-281. a, El mes de juliol. b, Interpolat linealment. c, Juny de l'any següent. d, Abril de l'any següent. e, Per falta de dades se'l suposa constant.

55. Vegeu l'anònima «*Biografía del Exm. Sr. D. Antonio Sedó y Pàmies y relación de los asuntos del mismo y D. José Montaner de Reus ...*»; Barcelona, 1884, 89 pp., p. 85. Segons F. CABANA: «*Història del Banc de Barcelona*», Barcelona, 1979, p. 24, aquesta entitat havia obert una sucursal a Reus el 1846, al mateix temps que n'obria a Tarragona i Ciutat de Mallorca. La sucursal reusenca es clausurà el 1848 alegant el seu poc moviment. G. TORTELLA a «*Los orígenes del capitalismo en España*», Madrid, 1973, p. 39, dona a entendre erròniament que les tres sucursals s'obrien el 1866.

la companyia Lleida-Reus-Tarragona i s'obtenia la concessió del tram de Montblanc a Lleida, i el capital desembutxacat passava de 8,6 a 16,9 milions de pessetes. La companyia general de crèdit es va quedar com a contratista constructor de la secció de Lleida a Montblanc i degué adquirir un bloc important de la nova emissió d'accions del ferrocarril de Lleida-Reus-Tarragona. La secció de Montblanc a Reus s'obrí el maig del 1863⁵⁶. El trajecte de Reus a Montblanc el construïa la companyia «Borràs, Canals i C.» convertida després en «Borràs, Abelló i C.» i sovint topava amb les propietaris dels pobles i els ajuntaments. El 3 d'agost del 1859 ja havien expropiat 24,5 dels 27,5 quilòmetres de la línia, i faltaven tan sols els tres de l'estació de Montblanc, on havia d'enllaçar amb el ramal procedent de Lleida, i s'esperava conèixer-ne la ubicació exacta. En les obres treballaven 1.226 homes i s'utilitzaven 168 carros⁵⁷. Les obres es feien amb material importat de França, d'on a l'agost s'esperaven 20.000 travesses procedents del port de Marsella, d'on havia sortit ja la resta del material⁵⁸. Alguns incidents com l'incendi del magatzem el mes de setembre dificultaren les obres i posaren en perill tota la ciutat⁵⁹.

El capital estranger invertit en la companyia superava la meitat del total. La companyia tenia 10.042.400 pessetes en accions i 12.993.900 en obligacions, de les quals es trobaven en mans estrangeres, el 31 de desembre de 1869, 6.755.400 pessetes en accions i 9.462.500 en obligacions⁶⁰. En la mateixa data el capital autoritzat era de 23.750.000 pessetes⁶¹. El 1859 es va autoritzar a «Borràs, Canals i C.» la creació del ferrocarril de Montblanc a Reus pel qual l'estat havia aprovat el següent pressupost: despeses de construcció, 43.625.414,76 rals; moviment diari, 545 passatgers i 356,75 tones de mercaderies; recaptació anual, 1.643.199 rals pels viatgers i 6.878.046 per les mercaderies, donant un total de 8.521.245 rals. Les despeses anuals d'explotació

56. TORTELLA, id., pp. 142-143. A *Reus su pasado y su porvenir*, p. 13, es reivindica també el paper impulsor del capital reusenc en el ferrocarril.

57. Frederic GOMIS a «Diario de Reus», del 3-VIII-1859. El mateix Gomis dóna una detallada estadística de totes les obres realitzades fins aquell moment. L'oposició del poble es basava en la superstició impulsada pels interessos dels propietaris. A l'Albi, a les Garigues, sembla que el poble s'hi oposà, tot hi que el tren havia de travessar les terres del baró.

58. «Diario de Reus», 7-VIII-1859. El diari informa que a Tarragona hi ha ja a l'estació 2.000 travesses i dóna el nom de l'enginyer: Frederic Alameda. El diari del 28 d'agost del 1859 dóna l'estadística de l'obra feta entre el 30 de juny i el 31 d'agost.

59. «Diario de Reus», 24-IX-1859.

60. Jordi NADAL, *El fracaso de la industrialización en España*, p. 60.

61. *Ensayos sobre la economía ...*, apèndix III, quadre I.

es calculaven en 3.439.998,50 rals, que reduïa el líquid a 5.081.246,50, produint un interès anual del 11,64 %⁶². La companyia de Reus a Montblanc tenia la seu social a Madrid, i les sucursals de Barcelona i París a les oficines de la Companyia de crèdit, i a Tarragona a les oficines de la companyia de Tarragona a Reus⁶³. La línia era anomenada, fins i tot oficialment de Reus a Montblanc⁶⁴. L'èxit del ferrocarril era total⁶⁵, i en dos anys i mig 700.000 persones havien utilitzat els serveis de Reus a Tarragona. Temps abans, el 1833, la temptativa de construir aquesta línia havia fracassat⁶⁶.

Els reusencs s'adonaren tot seguit de la importància del nou sistema de transport i de les seves incidències econòmiques: «La cuestión del ferrocarril de Lérida a Reus y Tarragona no es tan solo de actualidad, sino de grande interés para toda la provincia, como que en el proyecto de esta linea está escrito nuestro porvenir». A Lleida havia d'enllaçar, continuava l'articulista, amb el de Barcelona a Saragossa, ciutat en què conflueixen els que van a Madrid i a Bilbao, i diu que si «el comercio busca en primer término la economía de los transportes; si los ferrocarriles necesitan como elemento de vida atravesar ricas comarcas y encontrar al fin de su carrera un puerto de mar, unas y otro podemos proporcionar a esta red que hemos bosquejado y que ha de hacer cambiar completamente la faz de los mercados españoles». Reus podria esdevenir amb la millora la gran capital, tenint en compte que de Lleida a Barcelona hi ha 183 quilòmetres i de Lleida a Tarragona sols 93⁶⁷. El que sorprèn més del text dins el context de l'època és la clara renúncia de l'articulista al port de Salou a favor del de Tarragona.

L'interès econòmic i comercial del tren per la facilitat de relació i transport era insistit de nou el 1861. Un anònim reusenc⁶⁸ posava l'exemple de Barcelona que per mantenir l'hegemonia i el control econòmic del cor de l'Aragó construïa el ferrocarril de Barcelona a Saragossa i es demanava: «¿No podía más fácilmente Reus construir

62. «Diario de Reus», 19-IV-1860. Vegeu també idem, 16-V-1860. La Companyia de crèdit tenia interessos en el ferrocarril de Montblanc a Lleida i en el Reus a Montblanc, segons el «Diario de Reus» del 24-IV-1860.

63. Anunci de la Junta d'accionistes a «Diario de Reus», del 24-IV-1860.

64. Vegeu la *Colección ...*, p. 144. En ordenar mesures de seguretat en les obres per evitar desgràcies. Decret del govern civil del 27-II-1862, a pp. 143-144.

65. Carta de Mariano Castillo a «Diario de Reus», 14-VIII-1859.

66. VICENS, *Industrials i politics*, p. 86.

67. «Diario de Reus», 18-IV-1860. Signat «P.», possiblement l'editor responsable Josep Prats.

68. *Reus, su pasado y su porvenir*, p. 12.

ya hace muchos años, un ferro-carril de Reus a Salou por ejemplo, otra vía-férrea de Reus á Mora de Ebro, y de Reus a Montblanc y Lérida ya en construcción adelantada, haberle construido muchos años antes como también otras importantes mejoras interiores y exteriores que hubiesen sostenido y aumentado nuestro comercio?». Els comentaristes eren taxatius en les seves afirmacions i un escrivia que si no s'acabava el tren fins a Lleida «nuestra decadencia, la muerte de nuestra agricultura, industria y comercio es inevitable, y no se hará esperar mucho tiempo» i retreia l'exemple que si la carretera nova havia en-sorrrat Reus respecte a Tarragona, la no-construcció del tren de Lleida a Reus i Tarragona seria l'anorreament d'ambdós davant Barcelona⁶⁹. Pels mateixos anys en què es construïa aquesta via fèrria, s'acabava la construcció del camí de Reus a Montblanc, pràcticament enllestit a finals del 1862, finançat pels pobles i pel govern civil⁷⁰.

7. SOCIETAT I ECONOMIA

Si hem de creure l'anònim redactor de «Reus su pasado y su porvenir», Reus devia presentar una imatge platònica a nivell social, «vese la riqueza repartida y subdividida hasta lo infinito. El menestral tiene como el señor, su casita ó su pedazo de huerto ó viña, y en muchas industrias hay más amor respectivamente á los que presentan otros pueblos, y de lo que es conveniente al servicio público», en canvi no hi ha sentiment comercial col·lectiu i cadascú va a la seva, a causa, en bona part, dels constants aldarulls polítics que enfronten la gent⁷¹. Com a resultat dels motins se «han paralizado en varias épocas la industria, han retirado de la circulación los capitales, reduciendo el comercio, retrayendo de establecerse á nuevos industriales y de plantearse nuevas indústrias, haciendo por fin ausentar y hasta emigrar á los hombres acaudalados, como á los inteligentes y útiles»⁷². Fins al 1835 la ciutat havia estat mercantil i subsidiàriament agrícola i fabril i ben travada per les classes dominants⁷³. A partir d'aquell moment

69. «P.», «Diario de Reus», 14-IV-1860. Vegeu també idem, del 27-V-1860. Per la construcció de la nova carretera vegeu, Salvador ROVIRA, *La carretera Amàlia*, a «Revista del Centre de Lectura», octubre del 1974, pp. 4-5.

70. Vegeu *Colección ...*, pp. 230-231.

71. *Reus, su pasado y su porvenir*, p. 7.

72. Idem, pp. 7-8.

73. Idem, p. 8, «las trabas que tenia la industria con los gremios, la política con la falta de instituciones libres, las clases sociales con la distancia que las separaba; todo esto era un poderoso freno que contenia, conservándolas en estado latente,

esdevé política i industrial. Tots els avantatges que hagi pogut dur la nova situació s'han perdut en l'ordre moral, i això aboca Reus a la decadència ⁷⁴. Amb tot, encara hi havia qui l'any 1860 entonava l'elogi dels menestrals reusencs amb unes notes totalment sentimentals, i els descrivia com el «buen trabajador», amb totes les virtuts, i que sobretot «se acostumbra a olvidar el antagonismo entre el capital y el trabajo por lo mismo que por el trabajo esperan fundadamente llegar a ser capitalistas» ⁷⁵.

8. «LA DECADÈNCIA DE REUS»

L'ensorrament del comerç de l'aiguardent, i en general des del 1835, prové de l'abandonament del port de Salou, la deixadesa de les carreteres, la seguretat que a tots els nivells oferia Tarragona, el naixement del poder d'atracció de Tortosa damunt de la Ribera, i sobretot de l'acció de l'oidium damunt dels ceps, que anorrea alhora collites i comerç. Les disputes ciutadanes impediren salvar el mal moment, i la manca d'acció desvià el comerç a altres ciutats; la mala fama de Reus era gran, fins al punt «que por espacio de muchos años el nombre de nuestra ciudad causaba general aprensión para venir a establecerse nadie en ella» ⁷⁶. La indústria tèxtil que succeïa al comerç d'aiguardent no acabava de quallar per la manca de capitals importants i perquè els operaris es negaven a «una subordinación moral» i a sacrificar-se per la indústria naixent ⁷⁷. Per salvar l'economia ciutadana feia falta el retorn a un comerç més viu, ric i actiu ⁷⁸.

És el moment en què a tot Catalunya s'està desenvolupant el pas del pagès al ciutadà, quan el camperol s'integra en la societat industrial ⁷⁹. Són uns anys de canvi i de fase evolutiva, els trets més característics de la qual a Reus són l'ensulsiada del comerç de l'aiguardent, ja assenyalada, quan la gent encara recorda —i n'hi ha nombrosos testimonis— el seu immediat passat esponerós. El diari local fa una crida per lluitar per la conservació del que encara queda, i sobretot

unas fuerzas múltiples y complejas que con tanto escaso posee el reusense y establecía el debido equilibrio de orden y de progreso a la vez, de expansión y de sosiego». El paràgraf és significatiu també per escatir les coordenades ideològiques de l'autor.

74. Idem, p. 9.

75. «P.» a «Diario de Reus», 21-IV-1860.

76. *Reus, su pasado y su porvenir*, p. 10-13.

77. Idem, p. 15.

78. Idem, p. 17.

79. VICENS, *Industrials i politics*, p. 112.

per garantir la bona qualitat dels productes que s'ofereixen al mercat⁸⁰. Al mateix temps, Bernard Torroja fa una crida a favor del proteccionisme⁸¹ contra «las agresivas teorías libre-cambistas». Segons l'articulista els catalans tenen en aquesta lluita l'aixopluc protector de l'ombra «de los Berenguers» (!). Torroja fa un atac alhora a l'individualisme i al comunisme: «sistema esteril y depresivo de la libertad y decoro del hombre este último, al paso que el individualismo es la negación de todo sistema (...) la escuela individualista, pues, proclama de un modo absoluto el dominio del individuo sobre la sociedad; y mientras segun la escuela comunista, la sociedad absorbe al individuo».

9. LES SOCIETATS DE COMERÇ

El 1868 funcionaven a Reus dues societats vinculables a l'economia, la «Sociedad de utensilios y alojamientos» el reglament de la qual va ser aprovat pel govern civil el 9 de març⁸² i que es proposava alliberar els afiliats de la càrrega dels allotjaments militars, «tan onerosa para los grandes centros industriales, en los que el ámbito de las habitaciones escasea aún para las familias que los ocupan»⁸³. El mes d'agost s'inaugurava al raval de Santa Anna, «La reusense agencia general de negocios», que venia a actuar per primera vegada a Reus com una mena de gestoria⁸⁴. Un dels seus propòsits és el cobrament de quotes garantint als qui els cobrin els diners fins al moment d'entregar-los-hi, fet que impedirà per un mòdic percentatge cobrar amb moneda falsa⁸⁵. Seran nombrosos els anuncis de vendes i accions comercials de «La reusense» a la premsa. «La reusense» actua també com una petita borsa a escala local amb la cotització de les accions reusenques. Els papers que fa moure pertanyen a «Gas reusense», «Banco de Reus», «La fabril algodoner», «Manufactura de algodón», «Industrial harinera», «Empresa hidrofórica» i «Sedera reusense de Antonio Pascual y C.»⁸⁶.

80. «X.X.X.» (Andreu de Bofarull ?), *La medición de pipería y el comercio de vino y aguardiente*, a «Diario de Reus», els dies 26 d'abril i 2, 12 i 25 de maig del 1860. És una breu història del comerç reusenc. Pel tema vegeu especialment el primer i l'últim articles de la sèrie.

81. B. TORROJA, *Llamamiento a la propiedad, al comercio y a la industria: el individualismo y la escuela proteccionista*, a «Diario de Reus», 23-V-1860.

82. «Diario de Reus», 14-IV-1868.

83. Idem, 12-IV-1868.

84. Idem, 26-VIII-1868.

85. Idem, 28-VIII-1868.

86. Idem, 17-IX-1868.

10. L'AGRICULTURA

La pagesia ha estat, com ja he dit, en part absorbida per les noves indústries. Els propietaris, que en general són a més industrials, comerciants o gent de carrera, es preocupen pels problemes agraris i obtenen uns coneixements tan precisos que semblen «meramente propietarios de profesión». El resultat són uns camps perfectament cultivats i que a l'aparició de l'oïdium els propietaris hagin substituït la vinya per altres plantacions⁸⁷. La ciència era irreductible davant la seca que sovint anul·lava les collites, i el mateix 1868 s'han de fer ro·gatives per la pluja⁸⁸. Malgrat tot hi hagué una bona collita d'olives⁸⁹ i de cada sac en treien 13 quartans d'oli. Per encoratjar l'agricultura s'impulsà el 1862 una exposició agrícola a Reus sota els auspicis de l'Institut agrícola. Era la segona que es celebrava a Catalunya i l'anterior s'havia fet l'any abans a Manresa. Amb l'exposició es pretenia l'assaig de nova maquinària, la solució de problemes locals o generals, la mostra de productes de la comarca i de les seves eines característiques, repartir premis entre els pagesos i els jornalers més destacats i «cuanto pueda contribuir a sacar la agricultura de su situación estacionaria». El govern civil li donà tot el seu suport ja que es tractava d'un «gran certamen para demostrar los adelantos del ramo, un gran medio para despertar la emulación entre nuestra clase trabajadora y la palanca para levantar la agricultura de nuestro país a la altura que su rico y feraz suelo reclama»⁹⁰.

11. «GAS REUSENSE»

El 29 de maig del 1854 es fundava la societat «Gas reusense» per «establecer y explotar una fábrica de gas en la ciudad de Reus para el alumbrado público y particular de los vecinos de la misma», com deia l'escriptura fundacional⁹¹. La construcció de la fàbrica de gas fou encarregada a l'anglès Guillem Richards, que es comprometia a enllestir-la en vuit mesos. La fàbrica es feia pensant en la possibilitat d'alimentar quatre mil llums amb un consum de cent litres l'hora, durant

87. *Reus, su pasado y su porvenir*, p. 16.

88. «Diario de Reus», 26-IV-1868.

89. Idem, 6-XII-1868.

90. *Colección ...*, pp. 171-172. Circular del 10-III-1862. En nota a peu de pàgina l'editor comenta que va obtenir l'èxit més complert.

91. José BANÚS I SANS, *Gas reusense, S. A., 1854-1954*, Reus, 1954, 25 pp., p. 10. La idea sorgí el 1853 a l'Ajuntament. Cfra. A.H.M. «Millores públiques, 2» plec 14.

cinc hores i mitja cada dia ⁹². El desembre del 1854 s'escollia la primera junta de la societat que estava integrada sota la presidència de Macià Vila per Pere Òdena i Pujol, Josep Maria Morlius, Melcior Bofill i Auger, Joan Soler i Clariana i Joan Tarrats, que actuava de secretari. Josep Simó i Amat fou designat administrador ⁹³. El gener de 1855 es firmà un contracte amb l'ajuntament presidit per Joan Martell, pel qual l'empresa del gas passà a encarregar-se de la il·luminació de cent tretze carrers i places de Reus ⁹⁴. La legalització de la societat no arribà fins al 1856 amb un capital autoritzat de 1.300.000 rals, dividits en 650 accions de 2.000 rals, repartides entre 39 accionistes ⁹⁵. L'èxit ciutadà fou total. El 1867 l'empresa havia d'ampliar la maquinària comprant una màquina de quatre cavalls i un de dos i es començaren a vendre cuines de gas ⁹⁶.

12. LA INVERSIÓ IMMOBILIÀRIA

Per resumir, a nivell sòcio-econòmic, els coetanis distingien dos fenòmens: un d'evolució social, «mientras la clase labradora de esa ciudad ha sido sucesivamente absorbida por la industria textil hasta el extremo de quedar reducida casi a la nulidad, en la clase media al revés, se ve a la mayor parte de terratenientes, que los más son industriales, hombres de negocio y de carreras literarias, y sólo una mínima parte de ellos propietarios propiamente dichos», fet que indica la voluntat dels terratinents d'incorporar-se a la nova mecànica del moment deixant de confiar exclusivament en la renda agrícola i empènyer els seus fills cap al comerç i la professió liberal. Per altra banda, com en tota època de crisi en què el capital busca un refugi segur, es dona una forta tendència a la inversió immobiliària: «el industrial, el tendero, el hombre de negocios, en el primer día que reunen un pequeño, un mínimo capital sobrante ya lo emplean en una finca rústica ó urbana, sin preocuparles de si al dia siguiente les puede hacer falta, o si les reportaria mejor producto en el ensanche de su propio negocio» ⁹⁷.

PERE ANGUERA

92. BANÚS, p. 10.

93. Idem, p. 13.

94. Idem, pp. 13-13, i A.H.M. «Millores públiques, 2», plec 14.

95. BANÚS, p. 16.

96. Ib. idem.

97. *Reus, su pasado y su porvenir*, p. 16.

